

A protestáns világ 2017-ben ünnepli a reformáció kezdetének 500 éves jubileumát. A Kárpát-medence reformátussága emellett saját hitvalló közössége megalkulása 450. évfordulóját is.

2017. január 6-án a Művészetek Palotája adott otthont az emlékévkünnepélyes, állami megnyitójának. Január 31-én pedig a debreceni Nagytemplomban tartott ünnepi istentisztelettel vette kezdetét, hivatalosan, a Magyar Református Egyház jubileumi éve.

A Confessio Szerkesztősége a folyóirat 2017. évi számait a reformáció 500. évfordulója jegyében kívánja szerkeszteni, azzal a céllal, hogy nem kimondottan a múlt, hanem inkább a reformáció időszerűségére fókuszál. Meggyőződésünk ugyanis, hogy a reformáció fél évezredes lelki, szellemi és közéleti hatása nem csak a múlt hagyatéka, hanem a mai napig formálja személyek, közösségek és társadalmak életét.

(– A Szerkesztőség)

A reformáció egykor és ma – a reformáció és a társadalom

A reformáció 500. évfordulója alkalom a számvetésre. Mit is jelent a reformáció? Mi a tanulsága a számunkra ma? Mit jelent ma Magyarországon a reformáció? Hogyan jutottunk el idáig?

Ahhoz, hogy ezekre a kérdésekre választ tudjunk adni, vissza kell pillantunk a kezdetekhez. Mi is történt 500 évvel ezelőtt? Az emberi gondolkodásnak szüksége van a mérföldkövekre, arra, hogy a történelmi, társadalmi folyamatokat konkrét helyhez és időhöz köthető eseményekbe sűrítse. Így idézzük fel 1517. október 31.-t, amikor Luther kisétál a wittenbergi vártemplom kapujához és kiszégezi 95 pontját. A történelemkönyvekben ezt az illusztrációt fogjuk látni a reformáció fejezeténél. Jól van ez így, hiszen szükségünk van az ilyen mérföldkövekre, vagy ha úgy tetszik szimbólumokra. Ami mögötte van arról könyvtárnyi könyv íródott. Felmerül a kérdés, hogy miért pont ez a pillanat lett a mérföldkő. Miért nem Vald Péter, John Wycliff vagy Husz János színre lépése a kitüntetett pillanat? Azért, mert Luther fellépését robbanásszerű változás követi egész Európában. Az előreformátorok hatása

lokális és részleges, pedig már jelzik a kor ellentmondásait, és feszültségeinek sokasodását. Luther fellépését követően alapjaiban alakul át minden, hatása napjainkban is érvényesül. Max Webernek a reformációval kapcsolatos megállapításai egyáltalán nem csökkentik Luther érdemét és jelentőségét. Nem egyszerűen Luther fellépése az oka a gyökeres változásnak, amit ma reformációnak hívunk, hanem az a kölcsönhatás, ami a kor embereiben, társadalmában általánosan szerte Európában meglévő változás iránt igény és a fellépő reformátorok egymásra találása jelent. A reformáció nem Luther egyszemélyes sikertörténete. Nem csak azért nem mert, hamarosan ott vannak körülötte a segítőtársai, hanem azért sem, mert vele párhuzamosan, szinte egy időben ott vannak a többi reformátorok. A többiek, akik nem is mindenben értenek egyet Lutherrel, de végül is egymást erősítik. Maria-Einsiedelnben és hamarosan Zürichben ott van Zwingli Ulrich, Baselban Johannes Oecolampadius, Bernben Berchtold Haller és még lehetne folytatni a sort.

Ez az írás nem az akkori események teológiai jellegű megértését célozza, vagy a világban végbement gazdasági és kulturális változásokat elemzi. Szeretne rámutatni a reformáció szellemének jól kimutatható tényekben is megragadható hatásaira. Keresztyén hitünk szerint ezek mögött ott áll az Isten, „az Úr, a világ és a történelem egyetlen Ura.”

A reformáció korának egymást követő néhány generációja szinte csodával határos módon egyszerre ismeri fel az Isteni útmutatást és váltja valóra életében, életével. A történelem ilyenfajta kitüntette pillanatait szokták korszellemnek nevezni a történészek. Max Weber a „Protestáns etika és a kapitalizmus szelleme”¹ című szociológiai alapművében próbálja feltárni ennek az emberiség történetét alapjaiban megváltoztató korszaknak az összefüggéseit. Hiszen a reformáció jelentette fordulat nem csak egy a történelem nagy fordulópontjai közül. Ehhez fogható hatású gyökeres változás a történelemben csak 1500 évvel korábban volt. Egyedül Jézus hozott nagyobb fordulatot az emberiség történetébe, mint a reformáció. És ez nem valami protestáns önhittség. Az a megvilágosodás, az a szellemi újjászületés, amit a reformáció jelentett és jelent mind a mai napig, 500 éve dolgozik az emberiség történetében. A „sola Scriptura”, az evangélium üzenetének „újbóli” felfedezése napjainkig alakítja, formálja az emberiség életét. Mai szemmel nézve szinte hihetetlen, de a reformáció előtti Európában a Bibliát nem olvasták. Luther erről így emlékezik meg: „*Ifjúkoromban, az 1500-as évek elején senki sem olvasta a Szentírást, úgyhogy mindenki előtt ismeretlen volt. A prófétákat se nem ismerték, se nem értették. Például én húszesztendős voltam már, de Bibliát még nem is láttam. Abban a hitben éltem, hogy a vasárnapi prédikációs könyvekben megírt szentírási részeket kívül nem is létezik evangélium és epistola. Egyszer aztán a könyvtárban találtam egy Bibliát.*”² Ez az átalakulás kezdetben csak Európában, aztán fokozatosan az egész világra kihatott. Természetesen ez nem egy egyirányú, folyamatosan emelkedő folyamat. Az

egymásnak feszülő erők a reformáció után éppen úgy, mint előtte, hol felemelkedve, hol aláhullva alakítják az emberiség történetét, életét.

Társadalomtörténetileg vizsgálva a reformáció történetét számba vehető, hogy milyen előzmények ágyaztak meg a reformáció fordulatának. A 15. századi Európában fontos változások következnek be, amik hozzájárulnak a reformáció sikeréhez. Ilyen volt az európai népesedésben bekövetkező változás. Míg az első évezred végére ez európai népesség a Jézus korabeli népességgel nagyjából azonos³, addig a következő évszázadokban megindult fokozatos növekedést, a pestis drámaian visszavágja. Az ezt követő éhínségek, eretneküldözések és a százéves háború tovább súlyosbítja a helyzetet.

Az 1450-es évektől meginduló fellendülés nyomán, az 1500-as évek elejére több mint megduplázódik az európai népesség. Ekkor körülbelül 70-80 millióan lakják Európát. Lényegesen megnő a várható élettartam. Míg Angliában 1301–1425 között 24,3 év volt a várható élettartam, addig 1541–56 között már 33,7 év.⁴ A városok ismét virágzásnak indulnak, sőt gyarapodnak a korábbiakhoz képest. A viszonylagos nyugalom és gazdasági prosperitás hatására erősen növekszik az európai kontinentális kereskedelem, amivel párhuzamosan a belső mobilitás is felerősödik. A tanulni vágyó és ehhez anyagiakkal is rendelkező ifjak Európa igen csak távoli szegleteiből vándorolnak az egyetemi városokba. Ilyen egyetemi város Wittenberg is. Amikor a korabeli városokra gondolunk, nincsen szó a mai értelemben vett városokról. A legnagyobb város 1500-ban Európában Nápoly a 150 ezer lakójával. Még Velence, Milánó és Párizs büszkélkedhet 100 ezer körüli lakóval.⁵ Németország legnagyobb városa ekkor Nürnberg a maga 36 ezer lakójával. Bécs, a császárváros, mindössze 20 ezer polgárt tud felmutatni. Wittenbergnek 1500-ban 2000 lakója van és 1532-ben is csak 4500. Mai szemmel nézve egy közepes falu. A reformáció kezdetekor Genf egy alig 10 ezer lélekszámú város. Évtizedekkel később, Kálvin halálakor már 20 ezer lakója van, köszönhetően az angol, skót, itáliai és spanyol menekülteknek, akik megduplazzák a város népességét.⁶ A korabeli Nyugat-Európa lakóinak kevesebb mint 6%-a⁷ lakik a 10 ezer főnél nagyobb városokban, de ez egy robbanásszerű változás az ötszáz évvel korábbi állapothoz képest, amikor lényegében nincsenek 10 ezer főnél nagyobb városok Európában.⁸ A technikai fejlődés a vízi- és szélmalomok segítségével forradalmasítja az ipari termelést. A bányászat és fémkohászat fejlődése nyomán egyre jobb minőségű fém eszközöket állítanak elő. Luther édesapja is bányavállalkozó volt. Közvetlenül a reformáció előtt a nyomdagép megjelenése forradalmasítja a kommunikációt, az információ és a tudás megosztását. A fizikai képességek elsődlegességét, lassan elkezdik megelőzni a szellemi képességek. A merev és erőszakon alapuló hierarchikus társadalomszervezést és irányítást fokozatosan elkezd felváltani a társadalmi együttműködésen és a nyilvánosságban zajló vita és egyezkedés mechanizmusa.

A reformátorok a nyilvánosság erejével harcolnak a pápai és a császári hatalom gölemével. Nyilvános vitákon vállalják meggyőződésüket és sikerrel érvelnek álláspontjaik mellett. A reformáció nem csak a vallás, Isten és ember kapcsolatának megújítása, visszatérés az evangéliumok üzenetéhez, a Krisztusi tanításhoz, de megreformálása az ember és ember kapcsolatának is. Jól tudta ezt a római egyház és a német-római császári hatalom is. Luther erre így emlékezett: „Dr. Usingen, egy ágostonos barát, aki nekem tanárom volt az erfurti kolostorban, amikor látta, hogy a Bibliát mennyire szeretem és milyen szívesen olvasom Isten szent ígését, egyszer így szólt hozzám: 'Ejnye, ejnye Márton testvér, hát mi a csuda az a Biblia? A régi egyházi tudósokat kell olvasni; azok már kiszívták a Szentírás velejét és igazságait. Mert minden lázadást a Biblia idéz elő!' ”⁹ A római császárkor, majd az európai középkor rettenetes és kíméletlen hatalmi önkényén az „Isten Császárok” és a „Szent” Királyokon a reformáció végzetes sebet ejt. Sőt minden önkényuralmon és egyéni hübriszen. Nincsen tévedhetetlen ember. Az ember gyenge, bűnös és esendő. A világ varázstalanítása, ahogy Max Weber nevezi, nem csak azt jelenti, hogy evilágon nincsenek „szent” tárgyak és emberek, akik közvetítenének az ember és Isten között, de azt is, hogy az egyén nem sajátíthatja ki a hatalmat. A hatalom egyedül az Istené, és ezt a közösségnek és a közösségért kell gyakorolnia. Nagyon szépen és patikamérlegesen kimérve fogalmazza ezt meg Kálvin az *Institutio* negyedik könyvében a polgári kormányzásról szóló részben.

„De bárhogy is kell megítélnünk magukat az emberi tetteket, általuk mégis véghezvitte az Úr a maga igazságos művét, amikor összetörte a gögös királyok véres jogarát, és végett vetett túrhetetlen uralkodásuknak. Hallják meg a fejedelmek, és rettegjenek. Nekünk pedig mindeközben a legnagyobb gondal óvakodnunk kell attól, hogy lenézzük és megsértsük a hatóságok tekintélyét, amely – miután Isten a legkomolyabb parancsokkal szentesítette – legteljesebb tiszteletünkre jogosult, még akkor is, ha éppen a legméltatlanabb személyekre szállott, akik gonoszságukkal amennyire csak tehetik, beszenyeyezik azt. Mert ha igaz is, hogy a féktelen hatalmaskodás megfenyítése az Úr bosszúja, azért ne gondoljuk mindjárt, hogy ez ránk van bízva; ránk, akik nem kaptunk semmilyen más parancsot, csak azt, hogy engedelmeskedjünk és túrjünk. Mindig magánemberekről beszélek. Mert annak egyáltalán nem vagyok ellene, hogy a királyok önkényének mérséklésére a népből választott hatóságok, adott esetben hivatalból közbelépjenek; sőt, ha meghunyászkodnának a féktelenül tomboló és sanyargató királyok előtt, kertelés nélkül kijelentem, hogy ez szándékos mulasztásuk istentelen hitszegés, mivel hitetlenül elárulják a nép szabadságát, holott tudják, hogy Isten rendelése állította őket annak oltalmazására.”¹⁰

Kálvin mindezt úgy veti papírra, hogy ekkor még mindenütt királyok vannak Európában, kivéve a Genfét is magában foglaló Svájci Államszövetséget. Kálvin bár nincsen könnyű helyzetben, amikor egy ilyen érzékeny kérdést tárgyal, de mégis világosan kifejti álláspontját. „Csakugyan, ha megvizsgáljuk azt a három kormányformát, amelyet a filozófusok szoktak tárgyalni, ami engem illet, a legkevésbé sem tagadom, hogy ezek között az arisztokrácia, vagy az arisztokrácia és a polgári közrend közös kormányzata emelkedik ki a leginkább. Nem azért, mert önmagában jó lenne, hanem azért, mert igen ritkák az olyan királyok, akik kellő önmérsékletet gyakorolva sosem térnek le az igaz és helyes útról, vagy volnának annyira bölcsék és józan felfogásúak, hogy belátnák, mi az elég. Az emberi bűn és romlottság miatt biztonságosabb és tűrhetőbb, ha többen tartják kezükben a kormányzatot, hiszen így egymásnak kölcsönösen segítségére lehetnek, taníthatják és figyelmeztethetik egymást, és ha valaki a kelleténél magasabbra akarna törni, a többiek, bírák és tanítók módjára, megzabolázzhatják vágyát.”¹¹

A Kálvin által megfogalmazott ideálisnak gondolt társadalmi rend, ha lassan is, de elkezdett terjedni a következő századokban. Sajátos módon éppen a nyugati keresztyénység peremvidékei rezonálnak rá a leginkább, ahol a közösségi autonómiák jobban fennmaradtak az előző századok viharainak közepette. Sőt a legteljesebb kiteljesedését a puritán protestánsok által alapított új államban, az Egyesült Államokban érte el. És bár nem maradt hatástalan a nyugati keresztyénység által dominált világon kívül sem, de ez a hatás máig is csak részleges. Ez egyáltalán nem meglepő, hiszen a protestáns társadalomszemlélet alapvetően a bibliai alapokon nyugszik.

A reformáció és Magyarország

„Hiszed, hogy volna olyan – amilyen
magyarság, ha nincs – Kálvin? Nem hiszem.”
(Illyés Gyula)¹²

A reformáció tanai az egykori Magyar Királyságba nagyon gyorsan megérkeznek. Már a mohácsi csata előtt, 1525-ben a rákosi országgyűlés 4. tc.-e elrendeli a lutheránusok megégetését. A rendelkezést nem hajtják végre. A reformáció tanainak ilyen hihetetlenül gyors terjedése nem is csoda, ha figyelembe vesszük, hogy ebben a korban van az ország gazdasági és kulturális értelemben a legközelebb az európai centrumhoz. Ekkor még alig marad el az ország gazdasági teljesítménye az európai centrumhoz képest. Az 1380-as évektől megkezdődik a magyar diákok külföldi egyetemjárása. Igaz, lényegében nincsen az országnak saját egyeteme, hiszen a 1367-es pécsi egyetem-kezdemény 1390-re elhal, és még ennyi ideig sem működik az óbudai

egyetem. A külföldi egyetemekre járás viszont igen intenzív és folyamatosan fejlődik. A csúcs időszakot az 1500-as évek fordulóján éri el. 1490 és 1500 közötti évtizedben, csak Erdélyből 290 diák tanul a külföldi egyetemeken. A következő évtizedben 251, és a reformáció kezdetének évtizedében 279.¹³ Bár innentől folyamatosan csökken a számuk, de mégis 1700-ig összesen 5376 erdélyi diákról tudunk, akik külföldi egyetemeken tanulnak.¹⁴ Hasonló lehetett az ország többi részén is a helyzet, bár erről ilyen összesítés nem áll rendelkezésre. Az egyetemre járó erdélyi diákok nagyobb része a városi polgárság soraiból verbuválódik, de szintén jelentős arányban vannak a szabad paraszti sorból származó diákok is. Nemesi származásúakat elenyésző számban (3,8%) találunk közöttük. A diákok 57,4%-a szász vidékekről származott.¹⁵ Nem véletlen tehát, hogy először a szász és németek lakta városokban terjed a reformáció, annak is a lutheri irányzata. Nem sokkal később a helvét irányzat követői is megjelennek, elsősorban a magyarok lakta vidékeken. Bár a mohácsi csatavesztés és a török megszállás az ország egy részét kihatja az európai univerzumból, de az ország maradéka még jó ideig igyekszik lépést tartani az európai folyamatokkal.

„Magyarország lakossága a 16–17. században nagy többségében valamilyen protestáns egyházhoz tartozott. Egy 1606 elején, a római Curia tájékoztatására készült jelentés szerint ez időben Magyarország egész területén 'ezer eretnek esik az országban egy katolikusra'. A görögkeleti román és rutén lakosságot most nem számítva, Magyarországon és Erdélyben a parasztságnak mintegy 10-15%-a tartozhatott a katolikus egyházhoz. A városok szinte teljesen, a nemesség pedig legalább kilenctized részében protestáns volt. Az ország nyugati felében a nemesség jó része lutheránus, keleten viszont szinte teljes egészében kálvinista volt” – írta Benda Kálmán 1983-ban.¹⁶

A 17. század közepéig a súlyosan sanyargató történelmi körülmények, a török és Habsburg expanziós törekvések ellenére, a reformáció hatására az egykori magyar királyság társadalma sikeresen tud lépést tartani az európai társadalomfejlődéssel. A reformátusok több mint 50, az evangélikusok közel 30 jelentős középiskolát működtetnek a 16. század végén.¹⁷ A 17. században a Tiszáninnen Református Egyházkerületben 360 gyülekezet 267 iskolát tartott fenn. Közülük 27 volt bentlakásos intézmény.¹⁸ A kollégiumokat saját vagyonukból működtették. Ezeket a vagyonokat vagy alapítványokat a gyülekezetek egyszerű paraszti származású tagjai éppen úgy hagyományozták az iskolákra, mint a városi polgárok vagy a protestáns nemesség tagjai, hasonlóan a nyugat-európai vagy amerikai iskolaalapítványokhoz. Sőt, alapítványok tétettek a külföldi tanulmányok támogatására. A korabeli magyar protestáns közszellemiség számára magától értetődő volt, hogy a tanulás, a tudás megszerzése Istennek tetsző cselekedet. A magyar felsőoktatás tényleges megszületése is a reformációnak köszönhető. A korábbi évszázadok sokat

emlegetett, de valójában kudarcos uralkodói erőfeszítései, a Nagy Lajos-féle pécsi, a Luxemburgi Zsigmond-féle óbudai és Mátyás-féle pozsonyi és budai hamvában holt egyetemalapítási kísérletei után, a reformációt alig egy-két évtizeddel követően létrejönnek a magyar felsőoktatás évszázadokig, sőt némelyik esetben (esetenként kis megszakítással) máig működni képes intézményei Sárospatakon, Debrecenben, Pápán, Nagyváradon, Kolozsváron. Igaz, a református kollégiumok és az evangélikus líceumok csak a felsőoktatási alapképzést, mai értelemben BA képzéseket folytattak, és a legtehetségesebb diákjaikat továbbra is külföldre küldték a magiszteri (MA) fokozat megszerzése végett, de a hazai alapképzések létrehozásával megteremtették a feltételeit a fentebb említett „tömeges” alapfokú és nagy létszámú középfokú oktatásnak. A protestáns iskolák, a nyomdák és a könyvkiadás teljesen átformálták a magyar társadalmat. Olyannyira, hogy a modern európai államrend alapjait lefektető 1648-as vesztfáliai békekötésbe az ezer sebből vérző és három részre szakított Magyarország képviselőjében Erdély sikerrel bekerül. „Olyan állam létre, amelynek szinte semmilyen erőforrásai sem voltak a tartósabb háborúzásra, Erdély meglepően nagy sikereket ért el a harmincéves háborúban” – írta Geoffrey Parker brit történész.¹⁹

Ennél a pontnál érdemes egy kis kitérőt tenni annak érdekében, hogy a magyar protestantizmust és magyar társadalomfejlődést el tudja helyezni az olvasó a nemzetközi kontextusban. A kor északi nagyhatalma, a lutheri reformációt elsőként 1527-ben államvallásként választó Svédország teljes népessége, Norvégiával együtt, a harmincéves háború idején (1618–1648) másfél millió. Svédország mezőgazdasági termelésre szinte alkalmatlan, hiszen felszínének nagy része szikla vagy víz, vagy vizenyős rét. Olyannyira mostohák az életkörülmények, hogy az 1800-as években, amikor Svédország népessége 3 és fél millió, időről-időre hatalmas éhínségek pusztítják a lakosságot. Ennek is köszönhető, hogy a század második felében tömegesen vándorolnak ki Amerikába. Ennek ellenére Svédország ma a 20. századra a világ egyik legfejlettebb, leggazdagabb és legegyszerűbb társadalma. Svédország és a többi skandináv ország sikerei mögött nehéz mást feltételezni, mint a protestáns vallásosság jelentette erőforrásokat.

A szorongattatás évszázadai

„A magyar protestantizmus kezdettől fogva máig, Verbőczytól 67-ig elsősorban magyar politikai, nemzetgazdasági, szociológiai probléma. ... A reformáció szorosabban vett hitéleti tartalma nálunk nem a teológia megújulását jelentette, mert nálunk addig nyoma sem volt népszerű teológiának. A reformáció Magyarországon inkább azt jelentette, hogy a műveletlen és teljesen szellemi analfabétaságban sínylő népet egyszerre rávezették az eszmék megértésének, a kultúra felfogásának lehetőségére. Olyan tudásokat és ismereti, értelmi, kultúrabeli dolgokat vetettek bele a nép lelkébe a protestáns papok, hogy voltaképpen a reformációt kell az igazi keresztyén hittérítésnek tekinteni Magyarországon.”
(Móricz Zsigmond)²⁰

A 17. század második felétől mind Magyarországra, mind a magyar protestantizmusra egyre nehezebb idők jönnek. A török és Habsburg pusztítások hatására elkezd átalakulni az ország etnikai és egyben vallási térképe. A későbbi időkben sokszor igen kiválóan bizonyuló katolikus iskolák megszületését is a reformáció elleni küzdelem hozza létre. Az ország déli, keleti és erdélyi területein lecsökken a magyarok aránya és megnő a bevándorló szerb, román és rutén lakosság létszáma. Ezzel az ortodox vallásúak aránya jelentősen megemelkedik. A 18. századi kíméletlen ellenreformáció és betelepítések egy jelentős népességnövekedéssel találkozva tovább alakítják az ország vallási térképét. A 15-16. század Magyarországnak népessége 3,5-4 millió körül mozgott.²¹ A II. József idejében lefojtatott első magyarországi népszámlálás alkalmával 9,3 milliós a Magyar Királyság lakossága, beleértve Erdélyt is. Ebből 45% a katolikus, 15% a református, 8,5 az evangélikus, 9,8% a görög katolikus és közel 20% az ortodox.²²

Ez pedig mélyreható következménnyel jár a társadalomra. Az etnikai és felekezeti arányok átalakulása alapvető kihatással van a társadalomszerkezetre és a műveltségre. Az etnikai és felekezeti arányok jól tükrözik az ország refeudalizálódását. Az erőszakosan rekatolizált nemesség, arisztokrácia és városi polgárság mellett a katolikusok jelentős hányadát a jobbágyság teszi ki, nem is beszélve a szinte teljesen jobbágyi sorban élő közel 30%-os ortodox és görögkeleti lakosságról. A népességnek már csak egynegyedét kiadó protestánsok védekező helyzetbe szorulnak. A 18. századi európai átalakulásokat a perifériáról követik. Saját intézményeiket és szabadságukat igyekeznek körömszakadtáig megvédeni, de nincsen módjuk a társadalmat műveltségük és a szemléletmódjuk segítségével az európai átalakulás fővonulatához kapcsolni. A legkisebb lehetőséget is azonnal kihasználják. A türelmi rendelet után egy-két évvel már újra ott állnak templomaik a nyugat-magyarországi városokban.²³

A 19. század forrongó levegőjében újra erőre kapnak. Megreformálják a nyelvet, élenjárnak a gazdaságban és az irodalomban. A kiegyezés után felcsillan a remény, hogy ismét csatalakozni lehet az európai fejlődés főáramla-

tához. Az 1800-as évek második felében a magyar ipar felvirágoztatásában a magyar zsidóság mellett, a sokszor külföldről érkezett, de magyarrá lett protestánsok oroszánrészt vállalnak, többek között²⁴ Ganz Ábrahám, Clark Ádám, Heckenast Gusztáv, Haggemacher Henrik²⁵, Gregersen Guilbrand, Wilhelm Jurány, Gundel János és mások.

A protestáns etika a mai Magyarországon

*„Bölcsesség, ész, tudomány és író toll: úgy kell, hogy ezek regnálják a világot.
Ha megharagudna Isten és a világból minden tudóst elsodorna,
bestiákká, vadállatokká válnának az emberek.”*
(Luther Márton)²⁶

Azt gondolhatnánk, hogy a török, a Habsburgok és Trianon után már nem érheti újabb csapás a magyar protestáns közösségeket. Holott a második világháborút követő időszak eseményei megint csak erősen sújtják a protestáns közösségeket. Először a németek és a szlovákok kitelepítése gyengíti az evangélikus egyházat, majd a kulákok elleni kampány okoz súlyos szenvedést a kis- és középbirtokosságban felülreprezentált református parasztságnak és kismemességnek. Szociológiailag jól regisztrálható következménnyel jár a kulák státusz évtizedes árnyéka, hiszen a felsőoktatás fokozatos bővülésének időszakában gyermekeik el vannak tiltva a továbbtanulás lehetőségétől. Így következik be az a más országokban ismeretlen jelenség, hogy amíg máshol a diplomások körében felülreprezentáltak a reformátusok, Magyarországon a rendszerváltáskor jelentősen alulreprezentáltak.²⁷ A rendszerváltást követő szabadság lehetőségét azonban felhasználják. Ma már az egyszerű diplomák tekintetében ledolgozták a hátrányukat.²⁸

Csakhowy közben elszaladt a világ. Amit a két világháború között egy egyetemi diploma jelentett, azt ma már egy Ph.D fokozat jelenti. És ebben a körben még mindig nagyítóval kell keresni a protestánsokat, ahogy a Magyar Tudományos Akadémia tagjai között is. Az orosz bolsevik megszállás évtizedeinek bizánci hatásait nem lehetett néhány évtized alatt kiigazítani. Ez minden látszat ellenére nem a magyar protestáns önsajnálattal miatt érdemel szót, hanem azért, mert rámutat a mai Magyarország egyik jelentős problémájára. A mai világ legsikeresebb országai a protestáns országok. Ennek okait Max Weber világosan kifejtette. Ez mit sem változott Weber művének 100 évvel ezelőtti megírása óta, sőt még inkább beigazolódtott. A valódi protestáns szemlélet fokozatos perifériára szorulása a magyar valóságban szoros kapcsolatban van a kudarcokkal. Jól láthattuk az elmúlt évtizedekben, hogy a dél-európai katolikus országoknál csak a balkáni ortodox országok tudnak nehezebben és sikertelenebbül integrálódni a protestáns vezetésű Európához és a modern világgazdasághoz.

Azt, hogy a helyzet azért nem reménytelen, jól mutatja a Károli Gáspár Református Egyetem elmúlt éveinek sikertörténete. Ha csak töredékesen is, de valamit még is csak sikerül az Egyetemnek ebből a sajátos protestáns, református szemléletből megjelenítenie, hiszen évek óta a jelentkezők körében a legnépszerűbb egyházi fenntartású felsőoktatási intézmény, és néhány év alatt sikerült a sor végéről felküzdenie magát a tíz legnagyobb intézmény közé az országban.

Azt, hogy a hamu alatt ott izzik a parázs, azt a KRE egyházszociológiai kutatásának eredményei jól mutatják. Az elmúlt években vizsgált vegyes vallású magyarországi településeken a reformátusnak kereszteltek lényegesen magasabb százalékban rendelkeznek élő gyülekezeti tagsággal, mint a katolikusok. Ami talán még meglepőbb a 20. század viharai után és a posztmodern értékpluralizmus kihívásai közepette, hogy a reformátusok minden kötődési szinten (kereszteltség, református identitás, aktív gyülekezeti tagság) a legmagasabb arányban választják a Max Weber által aszketikusnak titulált, más szóval puritán értékeket, szemben a hedonisztikus életcélokkal és eszközökkel. Ezek közé tartozik a más embereknek való segítség szándéka, a tanulás, az önképzés, a jó iskolai előmenetel, a kitartó igyekezet és a szorgalom, és a közösség és a társadalom számára hasznos cselekvésekre törekvés. Amennyiben a magyar protestantizmus történetében az elkövetkező idők nem lesznek olyan mostohák, mint az elmúlt évszázadok, a Reformáció idején elindult szemléletváltás hatással lehet az erre igen csak rászoruló magyar társadalom életére.

1 (Weber, 1982) – **2** (Virág, 1988, old.: 62) – **3** (Meddison, *Contours of the World Economy, 1–2030AD*, 2007, old.: 59) – **4** (Meddison, *The World Economy 1-2*, 2006, old.: 31) – **5** (Meddison, *The World Economy 1-2*, 2006, old.: 56) – **6** (Fazekas, 2009) – **7** (Meddison, *Contours of the World Economy, 1–2030AD*, 2007, old.: 43) – **8** (Meddison, *The World Economy 1-2*, 2006, old.: 53) – **9** (Virág, 1988, old.: 67) – **10** (Kálvin, 2014, old.: 534) – **11** (Kálvin, 2014, old.: 515) – **12** (Illyés, 1956, old.: 160) – **13** „1520 előtt beiratkozott 2 496 közül 1 588 a bécsi, 811 a krakkói és 100-200 diák a prágai egyetemet frekventálta” (Tonk, 1993) – **14** (Tonk, 1993) – **15** „A társadalmi rétegek számszerű vizsgálata alapján arra a következtetésre jutott, hogy a 15–16. század fordulója körül Magyarország népessége 3,5–4 millió között mozoghatott. A fenti számban kiiktathatatlanul benne foglaltatik Erdély is, mely akkor a magyar királyság szerves részét képezte. ... A székelyek és a szászok számát a fentebb ismertetett összeírások alapján véve figyelembe, egész Erdély 15. század végi népessége Mályusz becslése szerint a következőképpen oszlott meg: magyar 200 000 47% székely 55 000 13% szász 70 000 16% román 100 000 24%. Összesen 425 000 100%. Erdély népessége a 16. század végére – Bakács István becslése szerint – 700 ezer főre emelkedett.” (Nyárády, 1987) – **16** (Benda, 2009) – **17** (Molnár A., 2009) – **18** (Péter, 2009) – **19** Idézi (Hahner, 1997) – **20** (Móricz, 1913) – **21** (Nyárády, 1987) – **22** (Faragó, *Kísérlet a Kárpát-medence 18. század végi felekezeti szerkezetének új rekonstrukciójára*, 2017) – **23** (Bodoky, 2016) – **24** (Bodoky, 2016) – **25** (Molnár D., 2016) – **26** (Luther, 1983, old.: 212) – **27** (Nagy, 2012) – **28** (Csordás, 2014)

Idézett forrásmunkák

- BENDA, K. (2009 szeptember), *A kálvinizmus és Magyarország*. História, 2-3.
- BODOKY, R. (2016), *Jövevények és vándorok – családtörténeti töredékek a kezdetektől 1870-ig*. Budapest, Luther Kiadó
- BUZOGÁNY, D. (2009. szeptember), *A reformáció Erdélyben*. História
- CSORDÁS, G. – I. – K. – W. (2014), 2011. *Évi népszámlálás – 10. Vallás, felekezet*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal
- FARAGÓ, T. (2011). *Bevezetés a történeti demográfiába*. Letöltés dátuma: 2017. 03. 27., forrás: <http://www.tankonyvtar.hu/hu>: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0010_2A_09_Farago_Tamas_Bevezetes_a_torteneti_demografiaba/ch08s06.html
- FARAGÓ, T. (2017), *Kísérlet a Kárpát-medence 18. század végi felekezeti szerkezetének új rekonstrukciójára*. In: Z. – R. HORVÁTH, *Tanulmányok Tóth Zoltán emlékére* (old.: 58–82). Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó.
- FAZEKAS, G. T. (2009 szeptember), *Kálvin a reformátor*. História, 2009. 14–20.
- HAHNER, P. (1997). *A vesztfáliai béke*. Rubicon, 2.
- ILLYÉS, G. (1956). *A reformáció genfi emlékműve előtt* (1946). In: G. ILLYÉS, *Kézfogások* (old.: 160). Budapest: Magvető Könyvkiadó.
- KÁLVIN, J. (2014). *Institutio – A keresztény vallás rendszere 1559* (II. kötet). Budapest: MRE Kálvin János Kiadója.
- LUTHER, M. (1983). *Asztali beszélgetések*. (M. László, Szerk.) Budapest: Helikon Kiadó.
- MEDDISON, A. (2007). *Contours of the World Economy, 1–2030AD*. Oxford: Oxford University Press.
- MEDDISON, A. (2006). *The World Economy 1-2*. Paris: Development centre of the organisation for economic co-operation and development.
- MOLNÁR, A. (2009. szeptember). *Reformáció a hódolt Magyarországon*. História, 5–11.
- MOLNÁR, D. (2016. február). *A Dréher dinasztia*. Agrofórum, 150–153.
- MÓRICZ, Z. (1913). *A magyar protestantizmus problémája*. Nyugat, 16, 209–217.
- NAGY, P. T. (2012). *Az egyetemi diplomások a magyar társadalomban 1930-ban és 2000-ben*. In: V. – N. KARÁDY, *Iskolázás, értelmiség és tudomány a 19-20. századi Magyarországon*, 137–159. Budapest: Wesley János Lelkészsképző Főiskola.
- NYÁRÁDY, R. K. (1987). Erdély népességének etnikai és vallási tagolódása a magyar államalapítástól a dualizmus koráig. In: D. DEZSŐ (szerk.), *KSH Népeségtudományi Kutató Intézetének történeti demográfiai füzetek 3.*, 7–55. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutató Intézete.
- PÉTER, K. (2009. szeptember). „Tudós tanító mesterek és jámbor tanítványok”. História, 51–55.
- TONK, S. – S. (1993). *Erdélyiek egyetemjárása a középkor és a koraujkor folyamán*. In: I. – J. – K. – N. BÉKÉSI, *Régi és új peregrináció – Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon*, (II. kötet, 491–507). Budapest-Szeged: Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság – Scriptorum Kft.
- VIRÁG, J. (1988). *Dr. Luther Márton önmagáról*. Budapest: Ordass Lajos Baráti Kör.
- WEBER, M. (1982), *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Budapest: Gondolat.